

Bojan Bilić¹

Fakultet za filozofiju i pedagogiju
Univerzitet u Beču, Austrija

Aleksa Milanović²

Fakultet za medije i komunikaciju
Univerzitet Singidunum

U POSTJUGOSLOVENSKIM TRANS SVETOVIMA

Krajem decembra 2020. pridružili smo se brojnim prijateljima/cama i kolegama/inicama u potpisivanju peticije koja osuđuje transfobiju i šalje poruku podrške trans osobama širom regije.³ Taj dokument je bio odgovor na pismo⁴ koje je druga skupina aktivističkih inicijativa objavila iz solidarnosti sa zagrebačkim Centrom za ženske studije. Centar je, naime, došao pod udar javnosti kada se otkrilo da je njegova novoizabrana izvršna direktorka na svom *Facebook* profilu podelila neke od kontroverznih komentara kojima J. K. Rowling osporava pravo trans žena da se identifikuju kao žene. Netrpeljivost prema trans osobama, ovog puta nekritički uvezena iz srednjoklasnih frakcija britanskog feminizma, brzo se spojila s konzervativnijim strujama unutar regionalne aktivističke sfere obrazujući naročito regresivan hibrid. Odjednom su debate o trans pravima zaličile na biološki simpozijum jer su materice, hromozomi, hormoni, geni i genitalije postali njihov neizbežni deo (Bakić 2020). Ne samo što je ta lavina esencijalizujućih stavova nanela ogromnu štetu trans osobama, već je naše feminističko i levo polje, ionako već svedeno na gotovo potpunu političku beznačajnost, presekla po novoj – trans – liniji.

Kad smo se u proleće 2019. sreli da razmislimo o tome kako sociološki pristupiti trans aktivizmu i artivizmu u našoj regiji, nismo ni slutili da ćemo se uskoro obreti usred „TERF rata” (Pearce et al. 2020). Iako smo se sastali podstaknuti potrebom za dokumentovanjem još uvek prilično raspršenih niti trans postojanja, nismo očekivali da će važnost našeg zajedničkog poduhvata rasti baš ovim tempom. Ipak, ako pažljivije pogledamo, najnovija raslojavanja aktivističke „scene” samo su još jedan simptom procesa kojim se regionalni feministički pokret udaljava od emancipatornog potencijala svoje socijalističke prošlosti i upliće sve dublje u autoritarne i patrijarhalne matrice društvene strukture.

Taj reakcionarni, antitrans cunami koji je prešao nacionalne granice nije pošteo ni neke od naših najstaknutijih feminističkih učiteljica. Nažalost, pismo podrške zagrebačkom Centru potpisale su i aktivistkinje međunarodno priznatog pokreta

¹ bojan.bilic@univie.ac.at

² aleksa.milanovic@fmk.edu.rs

³ Peticija *Protiv transfobije*, objavljena 21. decembra 2020, dostupna je na <https://transserbia.org/vesti/1781-protiv-transfobije>

⁴ Pismo je dostupno na <https://marks21.info/pismo-podrske-centru-za-zenske-studije-u-zagrebu/>

Žene u crnom⁵, koje su devedesetih godina bile čvrsto rešene da se odupru pokušaju ponovnog svođenja žena na ravan domaćinstva i reprodukcije (Bilić 2015). Ako postoji ijedna feministička pouka koju smo izvukli/e iz dramatične smene vekova na našim prostorima, to je svakako čuveni osnivački princip ovog kolektiva: „ne dajmo se od svojih prevariti”. Mnogi/e od nas su politički sazreli/e trudeći se da usvoje tu moćnu devizu koja nas je ohrabivala da dignemo glas protiv opresivnih porodica, da se odrekemo destruktivnih nacionalističkih saveza i pokažemo odvažnost misli i delanja tako što ćemo odbaciti ono što je nabujala patrijarhalna „tradicija” zamislila da nam ponudi kao budućnost. Upravo stoga taj kritički poriv nigde ne može da bude više dostojan feminističkog imena nego u našoj spremnosti da propitujemo pozicije sopstvenih prethodnica kako bismo olabavili/e stisak u kom drže naše rodne izraze i identifikacije.

Međutim, ako je kucnuo čas da se suprotstavimo nekim od feminističkih pionirki i možda krenemo novim stazama rodne vidljivosti, to još ne znači da se možemo s lakoćom ugnezditi u suprotnom, trans-podržavajućem taboru. Kao i u brojnim drugim prilikama u kojima breme ugnjetavanja pritiska um i telo podstičući nas na odlučan protivnapad, zadatak preusmeravanja regionalnog feminizma s njegovog transfobnog kursa često ne može da priušti suptilnije verbalne kalibracije. Mislili smo da bi ovaj politički trenutak možda mogao da najavi novi jezik koji bi iskoračio iz beskonačnih spirala brisanja i pomogao da se zacele rane nastale kroz decenije rasističkog, mizoginog, homofobnog i transfobnog omalovažavanja. Nadali/e smo se da bi se novi afektivni horizonti zajedništva mogli ukazati kao alternativa stalnoj političkoj zagušenosti koja se preliva u naše sopstvene redove smanjujući prostor zajedničkog znanja, učenja i osećanja.

U tom smislu, regionalne aktivističke napetosti često ukazuju na meru u kojoj je kontrarevolucionarna snaga razaranja Jugoslavije okovala rečnike slobode obuhvatajući i polja (navodno) progresivnog angažmana.⁶ Kao naučnici/e i kao aktivisti/kinje posvećeni/e kritičkom jačanju transnacionalnih napora za prihvatanjem rodne i seksualne različitosti, bili/e smo obeshrabreni/e gledištem Saveza za jednaka prava LGBT osoba na Zapadnom Balkanu i u Turskoj (ERA) po kom je izjava nove direktorke Centra za ženske studije „još jedan primer opasnog uticaja koji akademska zajednica ima u raspirivanju narativa isključivih prema trans osobama u široj javnosti, što dodatno ugrožava trans živote” (ERA 2020: na internetu).

Ove dve pozicije, konzervativni feminizam neprijateljski nastrojen prema trans ljudima, s jedne strane, i trans-afirmativni aktivistički antiakademizam, s druge, čine iglene uši kroz koje želimo da prođemo svojim sociološkim radom. Okupili/e smo se vođeni/e interesovanjem za dinamiku kojom se trans aktivizam razvija na postju-

⁵ Tokom 2022. godine Žene u crnom su ostvarile saradnju s lokalnim i regionalnim trans aktivistima/kinjama u nameri da pruže podršku trans zajednici.

⁶ Na primer, peticija koju smo potpisali pominje „šačicu” transfobnih aktivista/kinja. Ne samo što je ta reč ispunjena negativnim konotacijama iz devedesetih godina prošlog veka kada ju je režim Slobodana Miloševića koristio da diskredituje svoje protivnike (npr. Istinomer, 2011) i omalovaži njihov otpor, već se oslanja i na desničarsku ideju, često upravljenu protiv LGBT populacije, da brojčana prednost direktno znači i veću političku relevantnost.

goslovenskom prostoru – geopolitičkoj poluperiferiji (Blagojević 2009) obeleženoj ranama oružanih sukoba i tranzicijom od socijalizma ka društveno razarajućem neoliberalnom kapitalizmu. Imajući to u vidu, ovaj temat proizlazi iz saradnje trans i cis istraživača/ica i aktivista/kinja koji/e dele uverenje da su trans osobe primarni nosioci znanja o trans životu. U lokalnim miljeima u kojima patrijarhalne, hetero, cisnormativne struje i dalje premrežuju akademske institucije, ovo otelovljeno znanje – legitimno koliko i svako drugo – istrajno narasta unutar trans aktivističkih organizacija, ali se iz njih do danas još uvek ne širi na zadovoljavajući način. Naši prilozi, stoga, počinju da grade akademsku platformu na kojoj se znanje koje takve zajednice stvaraju može sistematičnije oblikovati kako bi preobrazilo dominantne akademske diskurse i glavne tokove rodni politika. Usklađena s transnacionalnim pokretom za rodno i seksualno oslobođenje, poglavlja koja slede otkrivaju alternativne epistemičke mogućnosti u domenu roda nastojeći da ih stave u službu pravde i poboljšaju našu kolektivnu osetljivost za potrebe i zahteve trans i rodno nebinarnih ljudi.

Štaviše, naš rad je obeležen nastojanjem da akademsku i aktivističku sferu dovedemo u politički produktivnu simbiozu kako bi te dve žile kucavice feminizma mogle da obogate jedna drugu. Uparujemo žar aktivizma s pribranošću nauke u naporu da osnažimo vidljivost trans telā i podstaknemo praksu koju je Foucault (2003: 7) nazvao „pobunom potčinjenog znanja”.⁷ Prema njegovom mišljenju, rekonstrukcija društvene margine odvija se duž dve isprepletene ose: prva se oslanja na tradicionalne alate naučnoistraživačkog rada kako bi iznedrila ono što je skrivano u arhivama i drugim skladištima istorijskog materijala; druga, pak, zaranja u „jedinstvena lokalna znanja” s namerom da obnovi „sirova sećanja na borbe” koja su žigovima disciplinujućih institucija utiskivana u umove i tela učutkanih, odbačenih i poniženih. Takav metodološki pristup oživljava „poništeno”, preobraća diskriminatornu „hijerarhiju erudicije” i pomaže da se osmisle nove, pravednije i inkluzivnije strategije akademsko-aktivističkog angažmana.

Drugim rečima, namera nam je da doprinesemo međunarodnim tokovima trans znanja kroz niz empirijski zasnovanih analiza o tome na kakve izazove oslobađanje trans ljudi nailazi na postjugoslovenskoj/postsocijalističkoj poluperiferiji. Prilozi zasnovani na ličnim iskustvima autora/ki i/ili na etnografskom radu u aktivističkim zajednicama postavljaju trans (podržavajući) aktivizam (Pan) i artivizam (Milanović) u kontekst regionalnih feminističkih poduhvata i kritički se osvrću na savremene napetosti unutar aktivističkih grupa (Bilić). Na taj način, ovaj temat predstavlja jednu moguću ulaznu tačku u postjugoslovenski i istočnoevropski trans pejzaž i, nadamo se, izoštrava konceptualne alate koje koristimo kako bismo osnažili/e društvenu promenu koja afirmiše trans život i trans budućnost.

⁷ U kontekstu istraživanja neheteronormativne seksualnosti, Plummer (2010) govori o „podzemnim tradicijama” (subterranean traditions) koje su u suprotnosti sa onima poznatim javnosti. Tvrdi da u svakodnevnom životu naših zajednica postoje podzemni svetovi koje mejnstrim sociologija pretežno ignoriše. Dok ono što je na površini može biti hegemono, „ispod leži uzavreli svet otpora i alternativa” (Plummer, 2010, na internetu).

Literatura

- Bakić, A. (2020) „TERF: Radikalna desnica u feminističkom ruhu“. Dostupno na <https://voxfeminae.net/pravednost/terf-radikalna-desnica-u-feministicckom-ruhu/>
- Bilić, B. (2015) *Borile smo se za vazduh: (Post)jugoslovenskih antiradni aktivizam i njegovo nasleđe*. Zagreb: Documenta, Kuća ljudskih prava i Jesenski i Turk.
- Blagojević, M. (2009) *Knowledge production at the semiperiphery: A gender perspective*. Belgrade: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- ERA. (2020) „Statement by ERA and its member organisations regarding the rise of trans-exclusion and anti-gender narratives in the region of Western Balkans“. Dostupno na <https://www.lgbti-era.org/news/statement-era-and-its-member-organisations-regarding-rise-trans-exclusion-and-anti-gender>
- Foucault, M. (2003) *Society must be defended: Lectures at the College de France, 1975–76*. New York: Picador.
- Istinomer. (2011) „Šačica“ izmanipulisanih ili stotine hiljada ogorčenih“. Dostupno na www.istinomer.rs/amnezija/sacica-izmanipulisanih-ili-stotine-hiljada-ogorce-nih-6-deo/
- Pearce, R., Erikainen, S., & Vincent, B. (2020) „TERF Wars: An Introduction“, *The Sociological Review Monographs*, 68 (4), 677–698.
- Plummer, K. (2010) „Generational sexualities, subterranean traditions and the hauntings of the sexual world: Some preliminary remarks“. Dostupno na <https://kenplummer.com/publications/>